

Uniwersytet Szczeciński. Wydział Humanistyczny

AGATA MALECHA

agatamalecha@whus.pl

*Człowiek pogranicza wobec wartości. Preferencje wartości
w grupie mieszkańców Szczecina, Poznania i Lublina*

Man to the Borderland Values. Preferences Values in a Group
of Inhabitants of Szczecin, Poznań and Lublin

STRESZCZENIE

Celem badań było pokazanie relacji pomiędzy preferowanymi wartościami a miejscem zamieszkania osób z pogranicza zachodniego, wschodniego oraz centrum kraju. W badaniu uczestniczyły 274 osoby z trzech miast: Poznania (N=74), Lublina (N=105) i Szczecina (N=95) w wieku od 19 do 27 lat (M=22,16, SD=1,55; w tym 59% kobiet). W trzech grupach badanych otrzymano istotne różnice w preferowaniu wartości w obszarach: tradycjonalizmu, kierowania sobą, hedonizmu i osiągnięć. Mieszkańcy Lublina, w porównaniu z osobami zamieszkującymi Poznań i Szczecin, najwyżej cenią sobie wartość tradycji. Natomiast mieszkańcy Poznania uzyskali najwyższy wynik w kierowaniu sobą. Wartości hedonistyczne najwyżej preferuje grupa szczecińska. W obszarze wartości, jakim są osiągnięcia, zarówno wśród mieszkańców Szczecina, jak i Poznania uzyskano najwyższe wyniki. Efekty badań w niniejszym artykule zostały zaprezentowane w kontekście teorii psychologii miejsca M. Lewickiej oraz zgodnie z teorią kołowej struktury wartości S.H. Schwartza.

Słowa kluczowe: pogranicze; wartości; wartości osobiste

WPROWADZENIE

Wartości są tym, co nadaje sens życiu. Czynnikiem, który skłania nas do takiej refleksji, jest sytuacja utraty poczucia bezpieczeństwa, jakiegoś subiektywnie odczuwanego przez nas nieszczęścia czy choroby. Problematyka wartości jest omawiana nie tylko przez psychologów, ale i filozofów, teologów, socjologów, pedagogów czy polityków. Stąd taki szeroki wachlarz stanowisk i rozstrzygnięć.

W psychologii można wyróżnić dwa stanowiska dotyczące wartości: obiektywistyczne (człowiek odkrywa wartości) oraz subiektywistyczne (człowiek je tworzy), ale to stanowisko subiektywistyczne jest bardziej przez psychologów preferowane.

Celem niniejszego opracowania jest analiza wartości osób zamieszkujących pogranicza. Badania przeprowadzone na potrzeby artykułu mają charakter pilotażowy, są więc przyczynkiem do kolejnych badań.

CZŁOWIEK POGRANICZA

W literaturze psychologicznej z obszaru międzykulturowego dokonuje się pewnej dychotomii – podziału świata na kultury Wschodu i kultury Zachodu (nazywane inaczej kulturami kolektywistycznymi i indywidualistycznymi) (Boski 2010; Kwiatkowska, Grzymała-Moszczyńska 2000; Miluska 2006). Jest to ogólna, bardzo popularna klasyfikacja, ale być może niewystarczająca, gdyż znajdują się takie kraje na mapie świata, które dotknęły szczególne zawirowania ustrojowe, gospodarcze czy historyczne, jak Polska – przedmiot wojen i rozbiorów. Polskie miasta mają w swoich dziejach różną przeszłość historyczną oraz kontakty z innymi narodowościami i religiami, co spowodowało ubogacenie ludności o inne wpływy (np. kulturowe, religijne). W Polsce przede wszystkim brak było tradycji własnej suwerennej państwowości i samorządności. Europę Północno-Zachodnią od Południowo-Wschodniej oddziela granica kulturowa uniwersalizmu – kolektywizmu, co ma określone implikacje. W czasach okupacji, dyktatury czy zaborów cnotą było np. przeciwstawianie się prawu i znajdowanie oparcia w lojalnościach z zaufanymi ludźmi (Boski 2010).

Uwagę warto skoncentrować także na pograniczach naszego kraju, gdyż prezentują one duże bogactwo historii, kultury i tradycji. Podstawą znaczenia etymologicznego pojęcia „pogranicze” jest słowo „granica”, które w sensie terytorialnym jest czymś, co dzieli, natomiast pogranicze pozwala tej jednoznaczności łagodnieć (Pilch [red.] 2005, s. 500). Sadowski (1995) wskazuje na pogranicze jako kategorię zewnątrzspołeczną, gdzie dochodzi do otwarcia granic, spotkania, ścierania się i współistnienia różnorodnych kultur, oraz jako kategorię wewnątrzspołeczną, która dotyczy aspektów: społeczno-ekonomicznego, religijno-wierzeniowego, estetyczno-symbolicznego w obrębie tej samej grupy kulturowej, etnicznej czy regionalnej, a nie tylko na ich styku.

W swoich dotychczasowych badaniach Sadowski (2004) wyróżniał trzy kategorie właściwe socjologicznym studiom nad pograniczem, właściwe socjologii pogranicza. Są to: 1) społeczny obszar pogranicza jako pole badań socjologii pogranicza, 2) pogranicze (z ewentualnym dodatkiem „społeczne” lub „społeczno-kulturowe”) jako podstawowa kategoria badawcza socjologii pogranicza oraz

3) więź terytorialną jako spoiwo łączące pole badawcze ze społeczno-kulturową problematyką pogranicza.

Sadowski (2008) zadaje sobie pytanie, czym szczególnym wyróżnia się społeczny obszar pogranicza w porównaniu do innych obszarów nadgranicznych. Nawiązując do Bartha (2004), Balibara (2007) i własnych doświadczeń, stwierdza, że zamieszkanie na pograniczu wiąże się przede wszystkim ze świadomością istnienia wielości granic oraz z koniecznością ich niemal ciągłego przekraczania. Podkreśla zarazem, że jest to obszar szczególnego zagęszczenia granic politycznych, historycznych, etnicznych, religijnych, społeczno-kulturowych, które stanowią czynne (będące składnikiem współczesnej świadomości lub pamięci społecznej mieszkańców danego obszaru) wyposażenie kulturowe mieszkańców. Kontakty społeczno-kulturowe na pograniczach wiążą się z ciągłymi kontaktami z granicami, które łączą albo dzielą, a do przekraczania których powinny być użyte określone kompetencje kulturowe.

Nieco inaczej pogranicze jest rozumiane przez Nikitorowicza (2014). Definiuje je jako leżący poza centrum obszar zróżnicowań, inności i odmienności, gdzie można porównywać, odkrywać, wykazywać zdziwienie, negocjować i prowadzić dialog, traktując jako naturalne środowisko współczesnego człowieka. Bycie na pograniczach staje się dla tego naukowca normalnością, umożliwia zrozumienie siebie, poglądów własnych i innych osób, racji, zachowań; pozwala uświadomić sobie znaczenie inności w rozwoju i realizacji siebie. Jednakże bycie na pograniczu nie dopuszcza do odrzucenia innych czy narzucania innym własnych poglądów, schematów. Uczy natomiast współistnienia, współpracy, życzliwości, otwartości, tym samym stwarza mniejsze przyzwolenie na nietolerancję i obojętność. Jest to iście wyjątkowa afirmacja pogranicza dokonana przez tego autora.

Warto zwrócić szczególną uwagę na ujmowanie przez Nikitorowicza (2014) pogranicza jako zjawiska społeczno-kulturowego. Proponuje on rozpatrywać to pojęcie w kategoriach podmiotowości poszczególnych jednostek, grup tworzących i przetwarzających swoją kulturę. Z tej perspektywy dostrzegł on i wyróżnił, oprócz pogranicza terytorialnego (stykowego i przejściowego), pogranicze treściowe w kulturze, interakcyjne i osobowo-wewnętrzne, związane ze stanami i aktami świadomości jednostek ludzkich. Największe zainteresowanie u psychologa międzykulturowego budzi ujęcie przez wspomnianego autora pogranicza jako interakcyjnego i osobowo-wewnętrznego.

Pogranicze – obok kategorii wielokulturowość – jest istotną kategorią charakteryzującą paradygmat współistnienia. Pogranicze, będąc strefą przejściową między dwoma lub więcej kulturami, na której zachodzą kontakty społeczne i kulturowe, stało się miejscem intensywnych wpływów i wzajemnego przenikania się elementów kulturowych. Przestrzeń geograficzna i społeczna, długotrwa-

łość wzajemnego sąsiedztwa i w konsekwencji wzajemne interakcje i zapożyczenia w efekcie kreują człowieka pogranicza.

Nikitorowicz (2014), dzięki prowadzonym przez siebie badaniom w rodzinach zróżnicowanych kulturowo na Białostocczyźnie i badaniom nad młodzieżą pogranicza kulturowego Białorusi, Polski i Ukrainy, wypracował koncepcję człowieka pogranicza. Sytuacja pogranicza go dynamizuje, pozwala na odkrywanie i kształtowanie motywacji do coraz to bogatszych form wyrażania swojej osobowości w układach z innymi i ich kulturą. Według tego badacza człowiek pogranicza jest osobą dokonującą nieustannie zmian i modyfikacji w sobie, ustawicznie funkcjonującą na pograniczu świadomościowym, podejmującą próby empatycznego widzenia i interpretowania kultury własnej i innych.

CHARAKTERYSTYKA BADANYCH MIAST

Warto przedstawić aspekt historyczny trzech badanych miast, co związane jest z doбором próby badanych. Prezentowane w niniejszej pracy badania koncentrują się na wartościach preferowanych przez mieszkańców trzech miast pogranicza historycznego. Są one ze sobą w podobny sposób porównywalne ze względu na wielkość populacji (Lublin – 341 tys., Szczecin – 407 tys., Poznań – około 545 tys.), są też dużymi ośrodkami akademickimi. Miasta te posiadają natomiast różne dziedzictwo historyczne.

Lublin, znajdujący się na wschodnim pograniczu Rzeczypospolitej, przed rozbiorami zajmował centralne położenie, także między dwoma stolicami jagiellońskimi – Krakowem i Wilnem. Położenie to oraz kontakty ze Wschodem spowodowały, że było to miasto nie tylko wielu kultur, ale także wielu narodowości i etnosów, zwłaszcza żydowskiego, który w XIX i w pierwszej połowie XX w. stanowił większość mieszkańców miasta. Tragiczne wydarzenia podczas II wojny światowej i po niej zmieniły te proporcje. W czasie zaborów Lublin znajdował się przez 100 lat (od 1815 do 1915 r.) na terenie Cesarstwa Rosyjskiego.

Poznań to miasto położone od XIV w. do 1945 r. na zachodnim skraju dawnej Rzeczypospolitej. W okresie zaborów znalazł się w dziale Prus/Niemiec. Wówczas dominującą grupę mieszkańców stanowili Niemcy, którzy wraz z liczną ludnością żydowską opuścili miasto po powstaniu wielkopolskim, a ostatecznie – w wyniku II wojny światowej.

Szczecin to miasto pomorskie, przez wieki związane z kulturą niemiecką. Jego etniczne oblicze zmieniło się w wyniku II wojny światowej, kiedy dotychczasowych mieszkańców wysiedlono i ich miejsce zajęła w przeważającej mierze ludność polska.

Przeszłość tych miast istotnie wpływa na ich dzień dzisiejszy. Wszystkie były lub są miastami szeroko rozumianego pogranicza – państwowego i kul-

turowego, na które mocno wpłynęła ostatnia wojna, włączając je do polskiego organizmu państwowego (Szczecin) lub homogenizując ich strukturę narodowościową (wszystkie trzy miasta). Obecnie po przemianach politycznych poszukują one dróg rozwoju dzięki ich otwarciu: Szczecina na zachód i północ, Lublina na wschód, a Poznania na zachód (Migdalski 2016).

WARTOŚCI A POGRANICZE

Psychologowie od dawna interesują się źródłem procesu kształtowania się wartości (por. Ciecuch 2013; Czerniawska 1998). Zwolennicy teorii samoaktywizacji (Maslow 1969, 1990), którzy utożsamiali wartości z wrodzonymi ludzkiej naturze możliwościami, problem genezy indywidualnego systemu wartości i dalszego kształtowania się sprowadzili do poznawania i aktualizowania swej prawdziwej natury i możliwości w niej zawartych. Dla psychologów, którzy sprowadzali wartości do preferowanych celów, pragnień, postaw i potrzeb, pytanie o genezę wartości było pytaniem o genezę postaw, preferencji i celów, a odpowiedzią był udział czynników tkwiących w środowisku (wychowanie i uczenie się) oraz czynniki tkwiące w samym człowieku, związane z poziomem dojrzałości organizmu psychofizycznego i z jego decyzjami czy wyborami (Gałdowa 1999).

W psychologii występuje podejście subiektywistyczne i obiektywistyczne do wartości. Gałdowa (1999) podkreśla, że w ujęciu subiektywistycznym są one rozumiane jako ufundowane przez właściwości konstytucjonalne człowieka i przez nie uporządkowane potencjalności i ich realizacje (por. Fromm 1966; Horney 1978; Kępiński 1988; Maslow 1986; May 1989), raz jako preferowane cele i sposoby zachowania (por. Allport 1961; Kozielecki 1987; Obuchowski 1983; Reykowski 1986; Rokeach 1968), innym razem subiektywne wartości utożsamia się z preferencjami o naturze poznawczo-emocjonalnych sądów lub postaw stanowiących kryterium wyboru celów i dążeń. Czasem wartości mogą być utożsamiane z relacją lub interakcją, jaka zachodzi między osobą/osobowością a sytuacją lub jej elementem.

Inni badacze (np. Frankl 1975; Dąbrowski 1986; Popielski [red.] 1987; Gałdowa 1990, 1992, [red.] 1990; Gałdowa, Nelicki 1993) opowiadają się za obiektywnym ujęciem wartości i można je odnaleźć w ich pracach. Obiektywizm aksjologiczny pozwala na ocenę wartości, na to, aby stwierdzić, która z nich jest dla danej osoby ważniejsza, a która mniej istotna. Stwarza to szansę na lepsze poznanie indywidualnego świata wartości człowieka i mechanizmów rządzących jego powstawaniem i funkcjonowaniem (Gałdowa 1999). Wartości nie można „odziezdziczyć” ani nauczyć się ich intelektualnie, wartości musimy przeżywać, musimy nimi żyć, a ich poznanie jest czymś osobistym i wymagającym własnego zaangażowania.

zowania. Odkryciu wartości towarzyszy poczucie radości, duchowe poruszenie samej osoby w reakcji na poznaną wartość (Frankl 1963, 1978).

Wartości mogą być przyczynkiem do klasyfikowania kultur. Smith, Dugan i Trompenaars (1996) wyróżnili trzy sposoby klasyfikowania kultur. Przykładem badań prowadzonych w tym nurcie są analizy: Hofstede (2000), które przeprowadził je na przełomie lat 60. i 70. ubiegłego wieku, obejmujące pracowników IBM w ponad 70 krajach, a także Schwartza (1992, 1994, 2007) oraz Trompenaarsa i Hampden-Turnera (2002, 2005), którzy z zespołem prowadzili projekt badawczy nad wymiarami kultury w obszarze biznesu międzynarodowego. Kulturę można zatem traktować jako system wspólnych wartości.

Kultury ze swoimi systemami wartości funkcjonują na określonym terenie, w środowisku bądź miejscu, co jest problematyką psychologii ekologicznej i środowiskowej oraz międzykulturowej. Eliaz (2007) wskazuje na jeden z kilku podstawowych problemów badawczych psychologii środowiskowej i ekologicznej, którym jest m.in. odniesienie się do posługiwania się miejscem i przestrzenią przy ustalaniu relacji interpersonalnych.

Można za Lewicką (2010) przyjąć tezę, że psychologia środowiskowa to nauka o roli miejsca w życiu człowieka. To miejsce można różnie rozumieć: jako miejsce zamieszkania, pracy, nauki, wypoczynku; można analizować je od najmniejszej skali (np. pokój, mieszkanie czy dom), przez sąsiedztwo, dzielnicę, miasto, region kraju, aż do całego kraju czy kontynentu.

Oprócz psychologii środowiskowej badaniem miejsca interesowali się również naukowcy humanistyczno-społeczni, jak geografowie humanistyczni (Tuan 1975, 1997; Relph 1976; Buttner, Seamon 1980) czy architekci. Wspomniani badacze starali się w swoich badaniach społecznych przeciwstawić osobowe, konkretne „miejsce” bezosobowej i abstrakcyjnej „przestrzeni” (Lewicka 2010, 2012). Wspólną myślą tych prac była konkluzja, że miejsce to przestrzeń, która ma znaczenie. Znaczenie (*meaning*) to treść reprezentacji poznawczych. Mogą ją kształtować osobiste wspomnienia, rodzinne przekazy, narodowe czy religijne symbole, pamięć wydarzeń historycznych. Stąd założenie, że jednym z czynników determinujących preferowany system wartości może być miejsce ze względu na jego psychologiczne znaczenie dla jednostki i wielość przyznanych mu funkcji. Wśród mieszkańców miast istnieje określony poziom zaangażowania emocjonalnego między nimi a grupą społeczną, uczestniczenie w doświadczeniach innych ludzi, aprobata dla wspólnych norm i przekonań. Te wpływy społeczne pośrednio mogą oddziaływać na wybór określonych typów wartości. Zgodnie z ujęciem Lewickiej (2010, 2012) prototypowym miejscem jest miasto i dom. Dla niej być to znaczy być w miejscu, a naturalną konsekwencją jest poczucie bądź doświadczenie miejsca (*sense of place*). Miasto jest źródłem silnych identyfikacji, podobnie jak dom. Lewicka (2012) dokonuje przeglądu pojęć i udowadnia, że słowo „miasto” w wielu językach znaczy „miejsce”.

W czasach historycznych oraz współcześnie miasta były ośrodkami życia społecznego, politycznego i kulturalnego. Zakłada się afektywny, pozytywnie nacechowany związek jednostki z miejscem zamieszkania i społecznością lokalną, który może owocować tendencją do utrzymywania bliskich relacji z nimi i myśleniem o nich w pewnych kategoriach wartości. W związku z tymi preferencjami i historycznymi czynnikami do analiz wybrano właśnie Lublin, Szczecin i Poznań.

PROBLEM BADAWCZY I HIPOTEZY

Głównym celem badań było określenie, czy istnieją różnice (a jeśli tak, to jakie) w preferencjach wartości mieszkańców trzech miast pogranicza: Poznania, Szczecina i Lublina. Przyjęto następujące hipotezy:

H1: Mieszkańcy Poznania i Szczecina różnią się od mieszkańców Lublina ze względu na rodzaj preferowanych wartości.

H2: Wyższy poziom w obszarze kierowania sobą (podmiotowość) uzyskują mieszkańcy Szczecina i Poznania w porównaniu do mieszkańców Lublina. Na wyniki mogła wpłynąć prawdopodobnie przeszłość historyczna regionu.

W badaniu wzięły udział 274 osoby z Poznania (N=74), Lublina (N=105) i Szczecina (N=95) w wieku od 19 do 27 lat (M=22,16, SD=1,55). 59,8% badanych osób stanowiły kobiety. Wszyscy badani posiadali wykształcenie średnie.

Badania przeprowadzono w wersji papierowej, indywidualnie podczas spotkań z badanymi. Wyeliminowano z puli badanych osoby niebędące mieszkańcami tych trzech miast.

W badaniach zastosowano Portretowy Kwestionariusz Wartości (PVQ IV) Schwartza w polskiej adaptacji Ciecucha i Zaleskiego (2011). Kwestionariusz został przetłumaczony w 2004 r. przez Zaleskiego wraz z procedurą tłumaczenia zwrotnego w ścisłej współpracy z samym autorem, który zaakceptował tę wersję. Według Ciecucha i Zaleskiego (2011) uzyskane wskaźniki rzetelności oraz oszacowania trafności pozwalają uznać PVQ za dobre narzędzie do naukowych badań i są również porównywalne z publikowanymi w literaturze doniesieniami z innych krajów. Trafność i rzetelność polskiej adaptacji PVQ oszacowano wartością alfa Cronbacha i uznano je za zadowalające, porównywalne do wskaźników adaptacji uzyskanych w innych krajach. Wyniki skalowania wielowymiarowego (m.in. na próbie polskiej) są dostępne w artykule autorów adaptacji (Ciecuch, Zaleski 2011).

Narzędzie służy do pomiaru 10 typów wartości: przystosowanie, tradycja, życzliwość, uniwersalizm, kierowanie sobą, stymulacja, hedonizm, osiągnięcia, władza oraz bezpieczeństwo, tworzących dwa superwymiary o charakterze dwubiegowym. Wartości konserwatyzmu (konformizm, tradycjonalizm i bezpie-

czeństwo) przeciwstawiono wartościom otwartości na zmianę (podmiotowość, poszukiwanie doznań i hedonizm) jako pierwszy superwymiar. Drugim superwymiar, niezależnym od pierwszego, jest podwyższanie wartości ja (osiągnięcia i władza) w opozycji do przekraczania własnego ja (dobroć i uniwersalizm). Narzędzie składa się z 40 krótkich opisów osób, a zadaniem badanych jest oszacowanie ich podobieństwa do samego siebie (Cieciuch, Zaleski 2011).

Skala adaptowana przez wymienionych autorów składa się z 40 pozycji. Skale są zbudowane z różnej liczby pozycji testowych (od 3 do 6) – zależy to od treściowej objętości badanego typu wartości. Itemy Portetowego Kwestionariusza Wartości charakteryzują osoby w kategoriach ich celów, aspiracji oraz przekonań dotyczących tego, co jest istotne w życiu. Składowymi stwierdzeń w narzędziu są dwa zdania. Jedno z nich nazywa cel, a drugie go doprecyzowuje. Odpowiedź jest udzielana na 6-stopniowej skali (1 – bardzo podobny, 6 – zupełnie niepodobny do mnie).

WYNIKI

Analiza wariancji wykazała istotność różnic; wykonano test post-hoc (NIR Fishera). W trzech grupach badanych otrzymano istotne różnice w preferowaniu wartości w obszarach: tradycjonalizmu, kierowania sobą, hedonizmu i osiągnięć (tab. 1) w grupie mieszkańców z badanych miast.

Tab. 1. Porównanie preferowanych wartości w trzech grupach badanych

Wartości	Lublin M (SD)	Szczecin M (SD)	Poznań M (SD)	Ogółem
Przystosowanie	-0,107 (0,647)	-0,2 (0,648)	-0,021 (0,737)	-0,115 (0,675)
Tradycja	-0,43 (0,735)	-0,911 (0,953)	-0,869 (0,894)	-0,717 (0,885)
Życzliwość	0,331 (0,649)	0,457 (0,726)	0,407 (0,676)	0,395 (0,683)
Uniwersalizm	0,171 (0,557)	0,015 (0,674)	0,041 (0,667)	0,081 (0,632)
Kierowanie sobą	0,416 (0,69)	0,576 (0,65)	0,686 (0,721)	0,546 (0,691)
Stymulacja	0,127 (0,76)	0,222 (0,788)	-0,036 (0,895)	0,114 (0,812)
Hedonizm	-0,339 (0,9)	0,099 (1,11)	-0,127 (0,951)	-0,13 (1,003)
Osiągnięcia	0,05 (0,624)	0,294 (0,77)	0,3 (0,726)	0,203 (0,713)
Władza	-0,704 (0,936)	-0,55 (0,975)	-0,677 (1,09)	-0,644 (0,993)
Bezpieczeństwo	0,137 (0,54)	-0,05 (0,58)	0,052 (0,625)	0,048 (0,582)

Pogrubienie oznacza istotność statystyczną różnic.

Źródło: opracowanie własne.

W przeprowadzonych badaniach wystąpiły istotne statystycznie różnice między mieszkańcami Lublina a mieszkańcami pozostałych miast ($M=-0,43$). W Lublinie – w porównaniu z wynikami mieszkańców pozostałych badanych miast – wystąpiły istotne statystycznie różnice w preferowaniu wartości w obszarze tradycjonalizmu, który mieści się na obszarze wymiaru, jakim jest konserwatyzm (tab. 2). Mieszkańcy Lublina w porównaniu z osobami zamieszkującymi Poznań i Szczecin najwyżej cenią sobie wartość tradycji, co oznacza podporządkowanie się ogółowi na rzecz dobra wspólnego. Być może uzasadnienia tych wyników można doszukiwać się w historii tego regionu pogranicza. Z racji swojego położenia było to miejsce często zagrożone, podnosiło się po najazdach, a mieszkańcy nie przyjęli wartości wschodnich sąsiadów. Tradycyjne wartości zapewniały im zapewne poczucie bezpieczeństwa.

Tab. 2. Porównanie grup ze względu na wartość tradycji

Miasto	Lublin $M=-0,43$	Szczecin $M=-0,911$	Poznań $M=-0,869$
Lublin		0,000103	0,000789
Szczecin	0,000103		0,75
Poznań	0,000789	0,75	

Pogrubienie oznacza, że efekty są istotne z $p<0,05$.

Źródło: opracowanie własne.

Natomiast mieszkańcy Poznania uzyskali najwyższy wynik w kierowaniu sobą (podmiotowość) ($M=0,686$; tab. 3), mieszczący się w wymiarze otwartości na zmianę. Przez Wielkopolskę przechodziła granica dwóch zaborów: rosyjskiego i pruskiego. Ludzie funkcjonowali przez szereg lat na styku dwóch różnych światów wartości. Poznań osiągnął najwyższą wartość w kierowaniu sobą w porównaniu do wyników uzyskanych przez mieszkańców Lublina. Podmiotowość przejawia się w twórczości, niezależności, ciekawości poznawczej i decydowaniu o własnym życiu. Być może styk narzuconej Polakom skrajnej rzeczywistości prusko-rosyjskiej zdeterminował preferencję w tej kategorii wartości. Według Schwartza wartościami przeciwstawnymi w jego kołowej teorii są dla podmiotowości tradycjonalizm i konserwatyzm, co potwierdziły wyżej opisane wyniki badań własnych.

Tab. 3. Porównanie grup ze względu na wartość kierowania sobą

Miasto	Lublin M=0,417	Szczecin M=0,576	Poznań M=0,686
Lublin		0,102	0,009
Szczecin	0,102		0,295
Poznań	0,009	0,295	

Pogrubienie oznacza, że efekty są istotne z $p < 0,05$.

Źródło: opracowanie własne.

Ponieważ w grupie mieszkańców Szczecina uzyskano najwyższy wynik w zakresie hedonizmu ($M=0,099$; tab. 4), który znajduje się w wymiarze otwartości na zmianę, wydaje się to bardzo interesujące. Hedonizm rozumiany jest jako czerpanie przyjemności i radości z życia. Najwyższą wartość osiągnęli w preferowaniu tej wartości mieszkańcy Szczecina i zdystansowali znacznie mieszkańców wschodniego pogranicza. Szczecin był miastem napływowym, ludność od nowa budowała swoją tożsamość, często zamieszkując te tereny w poszukiwaniu pracy i ściągając swoich bliskich na dłużej. W Szczecinie i innych miastach Pomorza stopniowo zacieśniała się niemieckość i budowano nową Polskę. Być może u tych osób nie było tak silnych związków z miejscem, istniała pokusa życia tu i teraz. Alternatywą zawsze mógł być wyjazd na Zachód w celu uzyskania lepszych warunków.

Tab. 4. Porównanie grup ze względu na wartość hedonizmu

Miasto	Lublin M=-0,34	Szczecin M=0,099	Poznań M=-0,127
Lublin		0,002	0,154
Szczecin	0,002		0,137
Poznań	0,154	0,137	

Pogrubienie oznacza, że efekty są istotne z $p < 0,05$.

Źródło: opracowanie własne.

W obszarze wartości, jakim są osiągnięcia (podwyższanie wartości ja), uzyskano najwyższe wyniki (tab. 5) zarówno wśród mieszkańców Szczecina ($M=0,3$), jak i Poznania ($M=0,3$), a mieszcza się one na osi podwyższania własnego ja.

Tab. 5. Porównanie grup ze względu na wartość osiągnięć

Miasto	Lublin M=0,05	Szczecin M=0,3	Poznań M=0,3
Lublin		0,015	0,019
Szczecin	0,015		0,960
Poznań	0,019	0,960	

Pogrubienie oznacza, że efekty są istotne z $p < 0,05$.

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie uzyskanych wyników badań można stwierdzić, że obie postawione hipotezy tylko częściowo zostały zweryfikowane pozytywnie, ponieważ szczególnie mieszkańcy Poznania cenią sobie wartość kierowania sobą i osiągnięć. Te dwa typy preferowanych przez nich wartości mieszczą się w wymiarach otwartości na zmianę i podwyższania własnego ja. Nie potwierdzono obu hipotez zakładających, że mieszkańcy Szczecina i Poznania będą dokonywać zbliżonych wyborów w typach wartości. Szczecinianie cenią sobie najbardziej wartości hedonistyczne na tle innych badanych osób, a także niezależność i ciekawość poznawczą. Z mieszkańcami Poznania preferują tylko wartość w obszarze osiągnięć.

DYSKUSJA WYNIKÓW

W wyniku przeprowadzonych analiz wyłonił się pewien zarys wartości preferowanych przez mieszkańców trzech badanych miast, co było celem badań. Dokonany przez nich wybór wskazuje na wiele podobieństw w obszarze wartości między mieszkańcami, co dotyczy szczególnie Poznania i Szczecina, ale też na interesujące różnice. Do podobieństw należy zaliczyć fakt, iż w zakresie osiągnięć i podmiotowości mieszkańcy obu miast wyraźnie osiągnęli zbliżone wyniki.

Uzyskane wyniki w obszarze wartości, jakim są osiągnięcia, warto przeanalizować pod kątem historycznym, ale również rozwoju gospodarczego każdego z tych regionów. Zarówno Poznań, jak i Szczecin oferował i nadal oferuje dobre perspektywy zawodowe. Poznań był mocno uprzemysłowiony, natomiast Szczecin – jako położony przy zachodniej granicy – jawił się jako „okno na świat”. Wartość osiągnięć cenią sobie najbardziej osoby mieszkające w tych miastach. Dla Lublinian eksponowanie sukcesu, ambicji, zdolności czy uznania społecznego nie jest tak istotne. Być może w wyjaśnieniu uzyskanych wyników badań pomocne byłyby czynniki historyczno-gospodarcze. Gdyby przeanalizować otrzymane wyniki i spróbować umieścić je we wspomnianych wymiarach, okazałoby się, że Lublin znajduje się w obszarze konserwatyzmu (tradycjonalizm), a Poznań – otwartości na zmianę (wartość podmiotowości). Mieszkańcy Szczecina i Pozna-

nia dążą do przekraczania własnego ja – preferują wartość osiągnięć na zbliżonym poziomie.

Schwartz uważa wartości za kluczowe czynniki motywacyjne w życiu jednostki oraz elementy tworzące kulturę społeczności (Schwartz 1992, 1996). Stanowisko badacza jest jasne – wartości są powszechne w psychologicznym wyposażeniu jednostek i kultur, czyli zbiór określonych wartości jest preferowany na danym obszarze w społecznościach tam zamieszkujących. Ograniczona jest też ilość tych wartości, co determinują wymogi funkcjonalne egzystencji: potrzeby biologiczne, konieczność współdziałania społecznego oraz przetrwania i współdziałania grupy.

Jaka jest geneza różnic kulturowych i jednostkowych w zasadach sterujących życiem człowieka? Dlaczego dążymy do jednych wartości, a unikamy innych? Dlaczego jako osoby i grupy osób (społeczności) wybieramy różne wartości i potrafimy się o nie spierać? Boski (2010) jako błędne odpowiedzi na te pytania wskazuje poszukiwanie przyczyn w czynnikach osobowościowych i kulturowych. Badacz sugeruje znaczenie czynników zewnętrznych: temperamentalnych i demograficznych (na poziomie jednostkowym) oraz ekologicznych i ekonomicznych (na poziomie populacyjnym), stanowiących korelaty lub czynniki determinujące wartości. Stąd wybór tych trzech miast do badań, a kolejne badania warto rozbudować i uwzględnić w nich proponowane przez Boskiego (2010) zmienne.

Czapiński (2013) w *Diagnozie społecznej* stwierdza, że system wartości Polaków jest stabilny, odnotował on jednak znaczny w ostatnich latach wzrost znaczenia pracy i spadek znaczenia dzieci i udanego małżeństwa. Podkreśla zarazem rolę czynnika ekonomicznego w tej diagnozie. Czapiński (2013) zauważył szybki wzrost zamożności Polaków, co odbija się także na spadku częstości wskazań pieniędzy jako jednej z trzech kardynalnych wartości. Badacz zaobserwował systematyczny spadek w systemie wartości pozycji Boga (Opatrzności), co koresponduje ze spadkiem częstości praktyk religijnych (uczestniczenia w nabożeństwach i modlitwach). Podobne spostrzeżenia wystąpiły po badaniach opisanych w niniejszym opracowaniu. Wartość tradycji najwyższej preferowana jest tylko w Lublinie. Mieszkańcy Poznania uzyskali najwyższy wynik w kierowaniu sobą, co nie pokrywa się z preferowanymi wartościami wymienionymi w *Diagnozie*, ponieważ najrzadziej wskazywana była wolność i swoboda. Punkty styczne własnych badań i zespołu Czapińskiego (2013) dotyczyły również braku preferencji dotyczących wartości życzliwości. Natomiast dla mieszkańców Szczecina i Poznania szacunek i uznanie otoczenia są istotne, czego nie odnotowano w *Diagnozie*; była to najrzadziej preferowana wartość.

Wyniki badań Lewickiej (2012), przeprowadzonych na próbie ogólnopolskiej, dowodzą, że wartości społeczne (uniwersalizm, życzliwość, tradycja i bezpieczeństwo) górowały nad wartościami osobistymi (władza, osiągnięcia, hedo-

nizm, stymulacja). Wartość autonomii mieściła się pomiędzy tymi dwiema grupami wartości, niemal dokładnie na średniej. W badaniach prezentowanych w niniejszym opracowaniu dominowały odmienne wartości tradycji, osiągnięć, hedonizmu i kierowania sobą. Może ta odnotowana różnica wyników badań wynikać z mniejszej puli osób badanych.

Woś (2014) w swoich badaniach potwierdził dobrą praktykę systemu wychowawczego w placówkach, który oparty jest o wskazówki ks. Bosko. Na podstawie badań przekonuje, że system pracy i wychowania w placówkach edukacyjno-wychowawczych prowadzonych przez salezjanów na terenie Szczecina przynosi oczekiwany skutek w budowaniu tożsamości lokalnej i regionalnej pośród młodzieży. W jego opinii spełnia on funkcję wychowawczą, wyrabia w wychowanku m.in. altruizm, samodzielność, odpowiedzialność, obowiązkowość, umiejętność pokonywania różnych problemów. Wyniki uzyskane przez Wosia nie korespondują z uzyskanymi statystykami w tym opracowaniu, gdyż najwyżej hedonizm cenili sobie właśnie mieszkańcy Szczecina. Opisywane przez tego badacza elementy środowiska niewątpliwie wpływają na proces wychowania, wspomagają i pobudzają rozwój osobowy jednostki, ale są to rokowania bardzo optymistyczne tylko dla fragmentu wybranej populacji. Podobnie należałoby traktować wyniki badań prezentowane w niniejszym opracowaniu.

W świetle wybranych przez siebie wartości mieszkańcy Szczecina jawią się jako osoby otwarte na zmianę, hedonistyczne, czerpiące radość z życia i afirmujące bycie „tu i teraz”. Na mapie Polski Szczecin był miejscem, do którego migrowały za pracą osoby z całego kraju, był miastem napływowym, dającym lepsze perspektywy. Ludność zostawiała swoje poprzednie miejsca zamieszkania, przeszłość i korzenie. Takim specyficznym, subiektywnym poczuciem braku korzeni na pograniczu nie jest zaskoczony Górny (2015). Dla niego samo pojęcie pogranicza to pewna metafora, która ma pomóc zrozumieć brak korzeni u wielu współczesnych społeczności.

Natomiast Swadźba (2014), podsumowując swoje analizy dotyczące wartości na próbie mieszkańców Śląska, próbuje wskazać kierunki, w jakich zmierza społeczeństwo polskie w swoim systemie wartości. Stwierdza na podstawie własnych badań, że społeczeństwo polskie zachowuje jeszcze w znacznym stopniu wartości materialistyczne, co szczególnie dotyczy wartości pracy, która jest wysoko cenioną wartością. Dla części młodych pracowników, oprócz funkcji materialnych, praca pełni funkcje kreatywne i samorealizacyjne, czyli zbliżone w swej charakterystyce do podmiotowości, bliskie mieszkańcom Poznania. Wskazuje to na przechodzenie mieszkańców Śląska do wartości postmaterialistycznych. Coraz większego znaczenia nabiera czas wolny, natomiast religia jest jeszcze ważną wartością, ale jej siła na Śląsku słabnie, szczególnie w młodym pokoleniu. Z jednej strony w mniejszych społecznościach utrzymuje się tradycyjna religijność, która w pewnych aspektach internalizowana jest przez młode pokolenie,

z drugiej w wielkim mieście znaczna część wyznawców nie jest związana z kościołem instytucjonalnym, zostaje zerwana ciągłość przekazu międzypokoleniowego. Zaczyna dominować nastawienie indywidualistyczne w akceptowaniu zasad życiowych, podobnie jak w grupie mieszkańców Szczecina i Poznania.

Dotychczas przeprowadzono szereg badań na temat preferowanych wartości na całym świecie (zob. Schwartz 1992, 1994, 1996, 2007; Smith, Dugan, Trompenaars 1996; Hofstede 2000). Proponowane przeze mnie badania są tylko niewielkim poszerzeniem i uaktualnieniem wiedzy w tym zakresie. Interesują mnie przede wszystkim wartości cenione przez osoby pogranicza z uwzględnieniem uwarunkowań temperamentalnych, demograficznych czy ekologicznych i ekonomicznych.

Wydaje się, że ograniczeniem przeprowadzonych badań jest niezbyt duża liczba badanych, a także zalecany jest w przyszłości staranniejszy i bardziej świadomy dobór respondentów. W tego typu badaniach należy uwzględnić informacje dotyczące m.in. statusu majątkowego, typu zatrudnienia i dopilnować, by te dane zostały uzupełnione w kwestionariuszach.

ZAKOŃCZENIE

Celem przedstawionej części badań było scharakteryzowanie systemów wartości w grupie mieszkańców wschodniego i zachodniego pogranicza. Analiza statystyczna dowiodła istnienie różnic. Przeprowadzone przeze mnie badania pozwoliły nie tylko na poznanie wartości cenionych przez ludzi z różnych miast pogranicza historycznego, ale też być może pozwolą w przyszłości przyrzeć się bliżej czynnikom kształtującym owe systemy wartości.

Poziom zróżnicowania może zależeć od kilku zmiennych: przeszłości historycznej i gospodarczej tych regionów, wpływów społeczno-kulturowych czy religijnych. Sadowski (2008) wskazuje na interesującą możliwość, gdyż według niego badanie społecznego obszaru pogranicza stwarza m.in. ewentualność przygotowania społecznych i kulturowych map badawczych, które można dość dokładnie określić z wszelkimi szczegółami społecznymi i kulturowymi.

Czerniawska (1998) zauważa, że jeśli faktyczne różnice w systemach wartości wpływają rzeczywiście na sposób myślenia i działania społeczeństwa, to mapy systemów wartości mogą dostarczać ważnych informacji o przyczynach napięć i konfliktów, które mogą pojawiać się w różnych narodach i grupach. Czapiński (2013) podkreśla, że system wartości pozwala przewidzieć niektóre wydarzenia życiowe zależne od decyzji jednostki, a ważne wydarzenia życiowe powodują także zmiany w systemie wartości, czyli można na tej podstawie przewidywać rozwój poszczególnych grup.

Nikitorowicz (2014), analizując ludzi z różnych regionów pogranicza i prezentując typologie z tego zakresu, przedstawia własną typologię pozwalającą na ukazanie sylwetek ludzi pogranicza. Szczególne położenie oraz częste kontakty z inną kulturą sprawiają, że pogranicze staje się miejscem tworzenia nowego człowieka o specyficznej świadomości społecznej, który często aktywnie uczestniczy w życiu kulturowym i tradycjach dwóch lub więcej stykających się społeczności (Sadowski 2004, 2008). Wejście w interakcję w warunkach pogranicza nie jest związane z przymusem i najczęściej stanowi kwestię preferencji i dobrowolności, gdyż pogranicze stwarza szanse, przedstawia oferty wyboru, w tym wyboru preferowanych wartości. Warto w kolejnych badaniach podjąć się opracowania takiej mapy pogranicza czy koncepcji człowieka pogranicza w ujęciu psychologicznym. Zaprezentowane wyniki z własnych badań są na razie tylko przyczynkiem do większych badań.

BIBLIOGRAFIA

- Allport G.W. (1961), *Pattern and Growth in Personality*, New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Balibar E. (2007), *Trwoga mas*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Barth F. (2004), *Grupy i granice etniczne – społeczna organizacja różnic kulturowych*, [w:] M. Kempny, E. Nowicka (red.), *Badanie kultury. Elementy teorii antropologicznej. Kontynuacje*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Boski P. (2010), *Kulturowe ramy zachowań społecznych*, Warszawa: PWN, Academica Wydawnictwo SWPS.
- Buttimer A., Seamon D. (1980), *The Human Experience of Space and Place*, New York: Croom Helm.
- Cieciuch J. (2013), *Kształtowanie się systemu wartości od dzieciństwa do wczesnej dorosłości*, Warszawa: Wydawnictwo Liberi Libri.
- Cieciuch J., Zaleski Z. (2011), *Polska adaptacja Portretowego Kwestionariusza Wartości Shaloma Schwartz*, „Czasopismo Psychologiczne”, nr 17(2).
- Czapiński J. (2013), *Diagnoza społeczna. Warunki i jakość życia Polaków*, Warszawa: Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania.
- Czerniawska M. (1998), *System wartości mieszkańców pogranicza*, „Pogranicze. Studia Społeczne”, t. 8.
- Dąbrowski K. (1986), *Trud istnienia*, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Elias A. (2007), *Psychologia ekologiczna*, [w:] J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki*, t. 3, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Frankl V.E. (1963), *Man's Search for Meaning*, New York: Washington Square Press.
- Frankl V.E. (1975), *Ärztliche Seelsorge. Grundlagen der Logotherapie und Existenzanalyse*, München: Kindler Verlag.
- Frankl V.E. (1978), *Homo patiens*, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Fromm E. (1966), *Szkie z psychologii religii*, Warszawa: Książka i Wiedza.
- Gałdowa A. (1990), *Rozwój i kryteria dojrzałości osobowej*, „Przegląd Psychologiczny”, nr 33(1).
- Gałdowa A. (red.) (1990), *Wybrane koncepcje osobowości*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

- Gałdowa A. (1992), *Powszechność i wyjątek. Rozwój osobowości człowieka dorosłego*, Kraków: Wydawnictwo Platan.
- Gałdowa A. (1999), *Wybrane zagadnienia z psychologii osobowości*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Gałdowa A., Nelicki A. (1993), *O możliwościach i warunkach bycia twórczym z perspektywy aksjologicznej teorii osobowości*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Psychologiczne”, nr 8.
- Górny K. (2015), *Pogranicze i nowa lokalność*, „Studia Ethnologica Pragnesia”, nr 1.
- Hofstede G. (2000), *Kultury i organizacje. Zaprogramowanie umysłu*, Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Horney K. (1978), *Nerwica a rozwój człowieka. Trudna droga do samorealizacji*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Kępiński A. (1988), *Psychopatie*, Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich.
- Kozielecki J. (1987), *Koncepcja transgresyjna człowieka. Analiza psychologiczna*, Warszawa: PWN.
- Kwiatkowska A., Grzymała-Moszczyńska H. (2000), *Psychologia międzykulturowa*, [w:] J. Strelau, D. Doliński (red.), *Psychologia akademicka*, t. 2, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Lewicka M. (2010), *Aurea mediocritas, czyli o tym, czy jakość może przejść w ilość*, „Roczniki Psychologiczne”, nr 1.
- Lewicka M. (2012), *Psychologia miejsca*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Maslow A.H. (1969), *A theory of metamotivation: The biological rooting of the value-life*, [w:] A.J. Sutich, M.A. Vich (eds.), *Readings in Humanistic Psychology*, New York: Free Press.
- Maslow A.H. (1986), *W stronę psychologii istnienia*, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Maslow A.H. (1990), *Motywacja i osobowość*, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- May R. (1989), *Psychologia i dylemat ludzki*, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Migdalski P. (2016), *Charakterystyka miast* (przekaz ustny z dnia 22 maja 2016 r.).
- Miluska J. (2006), *Społeczno-kulturowe podstawy procesu kształtowania tożsamości we współczesnym świecie*, „Przegląd Zachodni”, nr 6.
- Nikitorowicz J. (2014), *Wielokulturowość – pogranicze – człowiek pogranicza. Ku paradygmatowi współistnienia, zachowania i kreowania pokoju*, „Drohiczyński Przegląd Naukowy”, nr 6.
- Obuchowski K. (1983), *Psychologia dążeń ludzkich*, Warszawa: PWN.
- Pilch T. (red.) (2005), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 5, Warszawa: Żak.
- Popielski K. (red.) (1987), *Człowiek – pytanie otwarte*, Lublin: RW KUL.
- Relf E. (1976), *Place and Placelessness*, London: Pion Limited.
- Reykowski J. (1986), *Motywacja, postawy prospołeczne a osobowość*, Warszawa: PWN.
- Rokeach H. (1968), *Beliefs, Attitudes, and Values*, San Francisco: Jossey-Bass.
- Sadowski A. (1995), *Socjologia pogranicza*, [w:] A. Sadowski (red.), *Wschodnie pogranicze w perspektywie socjologicznej*, Białystok: Wydawnictwo Ekonomika i Środowisko.
- Sadowski A. (2004), *Polsko-białoruskie pogranicze w warunkach Unii Europejskiej. Antycypacja przeobrażeń*, [w:] K. Krzysztofek, A. Sadowski (red.), *Pogranicza i multikulturalizm w warunkach Unii Europejskiej. Implikacje dla wschodniego pogranicza Polski*, t. 2, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Sadowski A. (2008), *Pogranicze – pograniczność – tożsamość pogranicza*, „Pogranicze. Studia Społeczne”, t. 14.
- Schwartz S.H. (1992), *Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 countries*, [w:] M. Zanna (ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 25, New York: Academic Press.

- Schwartz S.H. (1994), *Beyond individualism and collectivism: New cultural dimensions of values*, [w:] U. Kim, H.C. Triandis, C. Kağıtçıbaşı, S.C. Choi, G. Yoon (eds.), *Individualism and Collectivism: Theory, Method and Applications*, Thousand Oaks, CA: Sage.
- Schwartz S.H. (1996), *Value priorities and behavior*, [w:] C. Seligman, J.M. Olson, P. Yanna (eds.), *The Psychology of Values. The Ontario Symposium*, Vol. 18, Erlbaum: Hillsdale.
- Schwartz S.H. (2007), *Universalism values and the inclusiveness of our moral universe*, "Journal of Cross-Cultural Psychology", No. 38.
- Smith P.B., Dugan S., Trompenaars F. (1996), *National culture and managerial values: A dimensional analysis across*, "Journal of Cross-Cultural Psychology", No. 27.
- Swadźba U. (2014), *Praca, religia, rodzina. Od wartości materialistycznych do postmaterialistycznych?*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Sociologica”, nr 48.
- Trompenaars F., Hampden-Turner C. (2002), *Siedem wymiarów kultury. Znaczenie różnic kulturowych w działalności gospodarczej*, Kraków: Oficyna Ekonomiczna.
- Trompenaars A., Hampden-Turner C. (2005), *Zarządzanie personelem w organizacjach zróżnicowanych kulturowo*, Kraków: Oficyna Ekonomiczna.
- Tuan Y.-F. (1975), *Place: An experiential perspective*, "The Geographical Review", No. 65.
- Tuan Y.-F. (1997), *Space and Place: The Perspective of Experience*, Minnesota: The University of Minnesota Press.
- Woś M. (2014), *Kształtowanie tożsamości regionalnej i lokalnej w pracy salezjańskiej z dziećmi i młodzieżą na terenie miasta Szczecina*, „Edukacja Humanistyczna”, nr 1(30).

SUMMARY

The research was aimed at examining relations between values and a place attachment of inhabitants from East borderland, West borderland and the centre of Poland. The presented data come from 274 Polish male and female (59%) subjects and were collected in three Polish cities: Poznań (N=74), Lublin (N=105), and Szczecin (N=95); the average age was 22.16 (SD=1.55). In three researched groups, fundamental variations have been detected as for preferences concerning the following values: traditionalism, self-direction, hedonism and achievements. Inhabitants of Lublin, in comparison to city dwellers of Poznań and Szczecin, value tradition the most. Poznań, on the other hand, is inhabited by those who treasure self-direction. Hedonistic way of living is the most appreciated by Szczecin dwellers. The worth of achievements is valued the most noticeably by the citizens inhabiting Szczecin and Poznań. The results are going to be discussed in the context of the place attachment by Lewicka and in accordance with the theory of basic human values (values form a circular motivational continuum).

Keywords: borderland; values; personal values

